

Asia: VN/33260/2024

Lausuntopyyntö työryhmän mietinnöstä; Ihmiskauppadirektiivin muutosdirektiivin täytäntöönpano

Lausunnonantajan lausunto

1. Huomiot rikoslain 25 luvun 3 §:ään ehdotettavasta muutoksesta (sijaissynnyttäjäksi saattamista koskevan teon tarkoituksen lisääminen ihmiskauppaa koskevaan pykälään)

Ihmiskauppadirektiivin muutosdirektiivi laajentaa ihmiskaupparikoksen sisältämät teon tarkoitukset koskemaan pakkoavioliiton, sijaissynnytyksen ja laittoman adoption hyväksikäytön. Suomen ihmiskauppasäännöstä muutettiin juuri vuoden 2025 alussa lisäten säännökseen eksplisiittisesti saattaminen pakkoavioliittoon hyväksikäytön muodoksi, joten työryhmän ehdottama muutos koskee nyt vain saattamista sijaissynnyttäjäksi. Tiedossamme ei ole tapauksia Suomesta, jossa olisi viitteitä tästä hyväksikäytön muodosta. Koska ihmiskauppa on piilorikollisuutta ja kyseinen ilmiö on kansainvälisesti joissain tilanteissa liitetty erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien tyttöjen ja naisten hyväksikäyttöön, pidämme lisäystä perusteltuna.

2. Huomiot rikoslain 25 lukuun ehdotettavasta uudesta kriminalisoinnista (ehdotettava uusi 3 d §: ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö)

a) Rangaistavuuden ala

b) Rangaistusasteikko

c) Muut huomiot

Toinen työryhmän ehdottama muutos koskee ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytön kriminalisointia, jota ihmiskauppamuutosdirektiivi edellyttää. Muutos on mielestämme tästä syystä perusteltu. Sinänsä on hyvä, että uusi kriminalisointi kattaa eri ihmiskaupan muotojen yhteydessä tapahtuvaa tahallista ihmiskaupan uhrin palvelun käyttöä yleisesti, tosin käytännössä tämä liittyynee yleisemmin työperäisiin ihmiskauppatapauksiin.

Työryhmä mainitsee, että säännöksen soveltamisalaan kuuluisi esimerkiksi sekä pitkäaikainen ja suunnitelmallinen pakkotyötä koskevan ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö että pistemäisiä säännöksessä tarkoitettuja hyväksikäyttötekoja. Perusteltua on myös se, että kyse on virallisen syytteen alaisesta rikoksesta.

Ehdotetun rangaistusasteikon mukaan rikoksesta voitaisiin tuomita sakkoa tai vankeutta enintään yhdeksi vuodeksi, vaikka toisaalta korostetaan että kyseessä voisi olla henkilöön kohdistuva pitkäaikainen ja suunnitelmallinen hyväksikäyttö. Kriminalisoinnin soveltaminen herättää myös laajemmin kysymyksiä siitä, kuinka sitä lähdetään soveltamaan ja onko poliisilla tosiasialisesti resursseja lähteä tutkimaan asiaa ja keihin tutkinta kohdistuisi. Usein työperäiset hyväksikäyttötilanteet ovat voineet jatkua jopa vuosia, joten ihmiskaupan kohteena olleelta henkilön palveluita ovat voineet käyttää sadat tai jopa tuhannet ihmiset, jos kyse olisi esimerkiksi kynsistudiosta, jossa on useita ihmiskaupan uhreja. Rikoksen kahden vuoden vanhenemisaika aiheuttaa myös aikapaineita tutkintaan.

Työryhmän ehdotuksessa todetaan, ettei uusi koskisi tilanteita, joissa kuluttaja ostaa valmiin tuotteen, kuten ruokakaupasta marjapakasteen, joka on valmistettu ihmiskauppaa merkitsevissä työoloissa. Toisaalta tällaisessa tilanteessa olisikin merkityksellisempää puuttua marjapakasteen myyneen vähittäistavarakaupan toimintaan, jos sen omassa alihankintaketjussa ei ole puututtu ihmiskaupan merkkeihin. Myös kriminalisointiperiaatteiden valossa esitetty muutos vaatii mielestämme vielä huolellista tarkastelua ja tarkennusta, etenkin tahallisuuden osalta. Mitkä ovat esimerkiksi ravintolan tai kynsistudion asiakkaan tosiasialiset keinot selvittää tai arvioida hyväksikäytön olosuhteita ja sitä, onko ravintolan tai kynsistudion työntekijä ihmiskaupan uhri? Kuluttajat voivat toki suurempana joukkona vaikuttaa merkittävästi yritysten toimintatapoihin ja kysynnän eri tekijöihin. Haluamme korostaa, että kysyntään on tärkeä vaikuttaa myös muilla keinoin. Hyväksikäytössä on usein kyse systemaattisesta liiketoiminnasta, jonka tavoitteena on haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden tietoinen hyväksikäyttö taloudellisen edun tavoittelemiseksi. Siksi on tärkeää, että Suomessa panostetaan hyväksikäytön ehkäisyyn hankinnoissa ja alihankinnassa, ja siten yrityksillä ja julkisilla hankintayksiköillä on erityinen vastuu.

Työryhmän esityksestä poiketen mielestämme olisi kuitenkin loogista, että työsuojeluviranomaiselle säädettäisiin ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskeva ilmoitusvelvollisuus. Työsuojelulla on keskeinen mahdollisuus tunnistaa ihmiskaupparikoksen tunnusmerkit sekä sitä kautta myös tunnistaa tilanteita, joissa on käytetty ihmiskaupan uhrin palveluita. Työsuojelulla on jo nyt työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoiminnasta annetun lain perusteella velvollisuus ilmoittaa ihmiskaupparikoksista poliisille. Näin ollen katsomme, että työsuojelulla on ainakin yksittäisiä kuluttajia suurempi mahdollisuus tunnistaa ja havaita ihmiskaupan uhrien palveluiden käyttämistä. Jaamme kuitenkin AVIn lausunnossa esitetyn huolen siitä, onko työsuojelutarkastajilla keinoja tunnistaa palveluiden käyttäjien tahallisuutta.

3. Huomiot rikoslain 25 luvun 10 §:ään ehdotettavasta muutoksesta (ehdotettavaa uutta ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevaa kriminalisointia koskeva lisäys oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaan)

HEUNIn mielestä ehdotus on erittäin kannatettava, jotta oikeushenkilön rangaistusvastuuta voidaan soveltaa myös ehdotettuun uuteen ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevaan kriminalisointiin.

4. Huomiot pakkokeinolakiin ja poliisilakiin ehdotettavista muutoksista

-

5. Huomiot oikeudenkäymiskaareen ja esitutkintalakiin ehdotettavista muutoksista

-

6. Huomiot ihmiskauppadirektiivin muutosdirektiivin säännöksistä, joiden ei mietinnössä katsota edellyttävän lainsäädäntömuutoksia

a) 11 artikla

b) muut muutosdirektiivin säännökset

-

7. Huomiot ehdotusten vaikutuksista

Uuden kriminalisoinnin soveltaminen vaatii resursseja etenkin esitutkintaan, syyttäjälaitokselle sekä tuomioistuimeen. Vaikka kannatamme ehdotettua kriminalisointia, ennalta estävyyden ja rikoksen torjunnan näkökulmasta olisi kuitenkin tärkeämpää, että itse ihmiskaupparikokset ja niihin liittyvät talousrikokset pystyttäisiin tutkimaan mahdollisimman tarkasti ja rikoshyödyt takavarikoimaan kattavasti sen sijaan, että tutkitaan yksittäisiä ihmiskaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttörikoksia, joiden vanhenemisaika on kaksi vuotta.

8. Muut huomiot

Haluamme tuoda esiin myös toisen olennaisen ihmiskauppasäädökseen liittyvän lisäystarpeen. Mielestämme olisi ollut perusteltua samassa yhteydessä lisätä ihmiskauppasäännöksen myös eksplisiittinen maininta rikollisessa toiminnassa hyväksikäytöstä ihmiskaupan hyväksikäyttötarkoitukseksi. Tämä hyväksikäytön muoto on sisältynyt ihmiskauppadirektiiviin jo aiemmin. Vaikka Suomen ihmiskauppalainsäädäntö kattaa tilanteen ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden alla, lisäisi kyseisen hyväksikäytön muodon eksplisiittinen maininta ihmiskauppasäännöksessä mielestämme rikosprosessitoimijoiden tietoisuutta ilmiöstä, jota esiintyy Suomessa, mutta joka on hyvin piiloutunut ja haastava tunnistaa.

Muutosdirektiivi korostaa, että lapset ovat yksi kaikkein haavoittuvimmista ihmiskaupan kohderyhmistä. Myös laitoksiin sijoitetut lapset sekä niin sanotut hatkaajat muodostavat ryhmän, joka on erityisen altis ihmiskaupalle. Kuten muutosdirektiivissä todetaan, erityisesti lapsia värvätään ja hyväksikäytetään rikollisessa toiminnassa. Maailmalla ja Euroopassa on tunnistettu kasvava trendi erityisesti nuorten hyväksikäyttöön rikollisessa toiminnassa. HEUNin uusin, käynnissä oleva selvitys tarkastelee osaltaan lapsien rekrytointia järjestäytyneisiin rikollisryhmiin pohjoismaissa sekä voidaanko ja tulisiko heidän rekrytointiaan rikollisuuteen ja heidän osallistumistaan siihen tarkastella ihmiskaupan näkökulmasta, ja mitä hyötyjä tai haittoja tämä näkökulma toisi mukanaan.

Perinteisesti pakotettuun rikolliseen toimintaan liittyvä hyväksikäyttö on tarkoittanut henkilön painostamista tai pakottamista esimerkiksi taskuvarkauteen, varkauksiin tai huumeiden myyntiin ja salakuljetukseen. Se kattaa tilanteet, joissa henkilöä käytetään hyväksi ja joku muu hyötyy taloudellisesti hänen toiminnastaan. Lapsia ja nuoria saatetaan pakottaa rikosten tekemiseen, koska tietyn ikärajan alittavat lapset eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa, ja rikollisten on helpompaa

manipuloida heitä tekemään erilaisia rikoksia kuin aikuisia (ks. Kervinen & Ollus 2019). Lasten käyttäminen esimerkiksi vakavan väkivallan tekijänä haastaa rikosoikeusjärjestelmän toimijoita.

Kansainvälisen ihmiskaupan määritelmän mukaisesti lapsikaupan tapauksessa ihmiskaupan keinojen, kuten petoksen tai pakottamisen, käyttöä ei vaadita rikoksen tunnusmerkistön täyttymiseksi. Sen sijaan teko (esimerkiksi rekrytointi, majoittaminen tai henkilön hallinta) ja hyväksikäytön tarkoitus ovat riittäviä. Jopa yritys riittää täyttämään rikoksen tunnusmerkistön (ibid., 99).

Rikolliseen toimintaan liittyvä hyväksikäyttö tulisi nähdä ihmiskaupan muotona silloin, kun hyväksikäyttäjää pakottaa uhrin tekemään rikoksia puolestaan. Rankaisemattomuuden periaatteen mukaisesti uhreja ei tulisi rangaista näistä rikoksista (Hannonen & Kainulainen 2022). Mitä tulee lapsiin, jotka pakotetaan rikoksiin, rangaistuksettomuuden periaatteen tulisi olla automaattinen, jos lapsi on alle rikosoikeudellisen vastuun ikärajan (ibid.).

Pidämme selvänä, että rikosoikeusjärjestelmän toimijoita tulee kouluttaa tästä ihmiskaupan muodosta, joka on globaalisti ollut yksi kasvavista trendeistä, sekä siitä, miten tilanteissa tulee toteuttaa rankaisemattomuusperiaatetta, myös siinä tapauksessa, että mahdollinen tunnistaminen tapahtuu vasta esimerkiksi vankilassa tai sijaishuoltolaitoksessa. Nimenomaan poliisin ja muiden toimijoiden erikoistuminen on tärkeää tämän kaltaisen rikollisuuden ilmitulemiseksi sekä tehokkaan tutkiminnan varmistamiseksi. Kyseisen hyväksikäytön muodon lisääminen ihmiskauppasäännökseen olisi mielestämme perusteltua ja mahdollistaisi ilmiöön tehokkaamman puuttumisen.

Muutosdirektiivi korostaa myös järjestöjen kanssa tehtävän tiiviin yhteistyön merkitystä. Ottaen huomioon hallituksen tekemät leikkaukset järjestöjen työhön, olemme HEUNissa huolissamme nimenomaan tavoittavan ja etsivän matalan kynnyksen työn edellytyksistä Suomessa. Ihmiskaupan vastaista työtä tekevien järjestöjen resurssit tulisi varmistaa ja vakiinnuttaa valtion toimesta, jotta voidaan riittävällä tavalla varmistua siitä, että Suomessa tunnistetaan ihmiskaupan uhrit ja että heille on tarjolla matalan kynnyksen apua. Järjestöt tekevät tavoittavaa työtä erilaisten haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien parissa, eikä ilman tätä työtä Suomessa olisi mahdollista tunnistaa ihmiskaupan mahdollisia uhreja samassa määrin.

Lopuksi muutosdirektiivissä sanotaan, että jäsenvaltioiden tulisi helpottaa uhreille maksettavien korvausten suorittamista ja varmistetaan, että ihmiskaupan uhreille suoritetaan korvauksia. Suomen tulisi edelleen vahvistaa ihmiskaupan uhrien pääsyä korvauksiin, sillä edelleen valitettavan moni ihmiskaupan ja lähirikosten uhri jää ilman pääsyä tähän. Suomen tulisi edelleen kehittää tehokkaita rakenteita ja yksinkertaistettuja prosesseja, jotka tukevat ihmiskaupan ja sen lähirikosten uhreja korvauksen hakemisessa eri kanavien kautta, ja tiedottaa niistä kattavasti ja eri kielillä. (ks. esim. Haapasaari et al. 2024: <https://heuni.fi/-/report-series-109-exploited-migrant-workers-access-to-remedy-in-the-baltic-sea-region#433791fe>)

Jokinen Anniina
HEUNI